

Chang qonun cholg'usida zamonaviy ijrochilik metodlarini takomillashtirish omillari (ixtisoslashtirilgan musiqa san'ati maktablari misolida)

Xursheda Normurodovna Jumayeva
Navoiy davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Chang qonun cholg'usida zamonaviy ijrochilik metodlarini takomillashtirish masalalari ko'rib chiqiladi. Ixtisoslashtirilgan musiqa san'ati maktablari tajribasi asosida Chang qonun cholg'usida o'quvchilarning ijrochilik mahoratini rivojlantirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash yo'llari tahlil qilinadi. Maqolada milliy cholg'u ijrochiligi an'alarini asrab-avaylash bilan bir qatorda, zamonaviy talablar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish omillari, o'quvchilarning kreativ va ijodiy faolligini oshirish mexanizmlari, shuningdek, Chang qonun cholg'usi o'qitish jarayonida duch kelinadigan muammolar va ularning yechim yo'llari taqdim etiladi. Tadqiqot natijalari ixtisoslashtirilgan musiqa ta'limi muassasalarida Chang qonun cholg'usi o'qitish sifatini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar bilan boyitilgan.

Kalit so'zlar: chang qonun, milliy cholg'ular, ijrochilik mahorati, zamonaviy metodlar, ixtisoslashtirilgan musiqa maktablari, pedagogik texnologiyalar, o'qitish metodikasi, ijodiy faollik, milliy musiqa an'analari, innovatsion yondashuvlar, musiqa ta'limi, o'zbek milliy cholg'ulari, ijrochilik san'ati, ta'lim sifati, pedagogik tajriba

Factors for Improving Modern Performance Methods on the Chang (Harp) Instrument (Based on the Example of Specialized Music and Art Schools)

Khursheda Normurodovna Jumayeva
Navoi State Pedagogical Institute

Abstract: This article examines the issues of improving modern performance methods on the Chang (harp) instrument. Based on the experience of specialized music and art schools, the article analyzes ways to develop students' performance skills on the Chang instrument, the application of modern pedagogical approaches and innovative educational technologies. The article presents factors for improving teaching methods based on modern requirements while preserving the traditions of performing on national instruments, mechanisms for increasing students' creative

activity, as well as problems encountered in the process of teaching the Chang instrument and ways to solve them. The research results are enriched with practical recommendations aimed at improving the quality of teaching the Chang instrument in specialized music education institutions.

Keywords: chang (harp), national instruments, performance mastery, modern methods, specialized music schools, pedagogical technologies, teaching methodology, creative activity, national music traditions, innovative approaches, music education, Uzbek national instruments, performing arts, quality of education, pedagogical experience

KIRISH: O‘zbekiston Respublikasida milliy musiqa san’atini rivojlantirish, yosh avlodni milliy musiqa madaniyati ruhida tarbiyalash davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Xususan, milliy cholg‘ular ijrochiligi san’atini yanada takomillashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish bugungi kun talabi hisoblanadi.

Chang qonun - o‘zbek xalqining qadimiy torli cholg‘ularidan biri bo‘lib, uning ijrochilik an‘analari asrlar davomida shakllanib, boy musiqa merosini yaratishda muhim o‘rin tutib kelgan. Hozirgi davrda Chang qonun cholg‘usida zamonaviy ijrochilik metodlarini takomillashtirish, ixtisoslashtirilgan musiqa ta’limi muassasalarida sifatli ta’limni tashkil etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi: Chang qonun cholg‘usida zamonaviy ijrochilik metodlarini takomillashtirish omillarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

1. CHANG QONUN CHOLG‘USINING TARIXIY-NAZARIY ASOSLARI

Chang qonun cholg‘usi O‘rta Osiyo xalqlarining eng qadimiy musiqa asboblardan biri sifatida ming yillik tarixga ega. Qadimgi davrlarda bu cholg‘u saroy musiqasida, xalq bayramlarida va marosimlarida keng qo‘llanilgan.

1.1. Chang qonunning tuzilishi va xususiyatlari

Chang qonun - ko‘p torli (odatda 35-72 torgacha) trapetsiyasimon shakldagi cholg‘u bo‘lib, uning asosiy qismlari quyidagilardan iborat:

- Tovush qutisi (rezonator)
- Torlar tizimi
- Sozlash mexanizmi
- Tayanchlar va boshqa qo‘shimcha elementlar

Cholg‘uning tovush diapazoni keng bo‘lib, u lirik, dramatik, epik asarlarni ijro etishga imkon beradi. Chang qonunning o‘ziga xos tembri, tovush boyitilishi va ijrochilik texnikasi uni boshqa torli cholg‘ulardan ajratib turadi.

1.2. Zamonaviy Chang qonun ijrochiligi

XX-XXI asrlarda Chang qonun ijrochiligi sezilarli o'zgarishlarga uchradi. Cholg'uning konstruksiyasi takomillashtirildi, yangi ijrochilik texnikalari paydo bo'ldi, repertuar kengaydi. Bugungi kunda Chang qonun klassik, xalq va zamonaviy asarlarni ijro etishda qo'llaniladi.

2. IXTISOSLASHTIRILGAN MUSIQA TA'LIMI TIZIMIDA CHANG QONUN O'QITISH

2.1. Ta'lim tizimining tashkiliy tuzilmasi

O'zbekistonda ixtisoslashtirilgan musiqa ta'limi quyidagi bosqichlardan iborat:

1. Musiqa maktablari (boshlang'ich bo'g'in)
2. Musiqa kollejlari (o'rta maxsus ta'lim)
3. Konservatoriyalar va universitetlar (oliy ta'lim)

Har bir bosqichda Chang qonun o'qitish o'ziga xos maqsad va vazifalarga ega. Boshlang'ich bosqichda asosiy e'tibor cholg'uni to'g'ri tutish, oddiy texnik ko'nikmalarni shakllantirish va musiqa savodxonligini rivojlantirishga qaratiladi.

2.2. O'quv dasturlari va ularning mazmuni

Chang qonun o'qitish dasturlari quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- Nazariy bilimlar (musiqa nazariyasi, garmoniya, musiqa tarixi)
- Amaliy ko'nikmalar (texnika, interpretatsiya, ijrochilik mahorati)
- Repertuar o'rganish (turli davr va janrdagi asarlar)
- Ansambl va orkestr ijrochiligi
- Konsert faoliyati

3. ZAMONAVIY IJROCHILIK METODLARINI TAKOMILLASHTIRISH OMILLARI

3.1. Pedagogik omillar

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv: Har bir o'quvchining individual xususiyatlarini, qobiliyatlarini va qiziqishlarini hisobga olish zamonaviy pedagogikaning asosiy tamoyilidir. Chang qonun o'qitishda bu yondashuv quyidagilarni nazarda tutadi:

- O'quvchining psixologik va fiziologik xususiyatlarini o'rganish
- Individual ta'lim traektoriyasini ishlab chiqish
- Motivatsiyani oshirish mexanizmlarini qo'llash
- Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish

Differensiatsiyalashgan ta'lim: O'quvchilarning tayyorgarlik darajasiga qarab mashg'ulotlarni tashkil etish, turli murakkablikdagi vazifalar berish samaradorlikni oshiradi.

Muammoli ta'lim texnologiyasi: O'quvchilarga muammoli vaziyatlar yaratish, ularni mustaqil fikrlashga, ijodiy yechimlar topishga undash zamonaviy metodikaning muhim jihatidir.

3.2. Texnologik omillar

Zamonaviy texnik vositalardan foydalanish:

- Audio va video yozish qurilmalari orqali o'z ijrosini tahlil qilish imkoniyati
- Elektron notalar va dasturlar (MuseScore, Sibelius)
- Onlayn ta'lim platformalari va masofaviy ta'lim imkoniyatlari
- Interaktiv o'quv materiallari

Multimedia texnologiyalari: Multimediali darsliklar, video-darslar, animatsion namunalar o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

3.3. Metodologik omillar

Kompleks yondashuv: Chang qonun o'qitishda texnik, musiqa-nazariy, tarixiy-madaniy va ijodiy jihatlarini bir butun sifatida ko'rib chiqish zarur.

Bosqichma-bosqich rivojlantirish printsipi:

1. Boshlang'ich bosqich: Cholg'u bilan tanishish, to'g'ri o'tirish va tutish, oddiy texnik mashqlar

2. Asosiy bosqich: Texnik mahoratni rivojlantirish, repertuar kengaytirish, musiqa ifodaliligini shakllantirish

3. Yuqori bosqich: Murakkab asarlarni o'zlashitirish, ijrochilik mahoratini mukammallashtirish, o'z stilini shakllantirish

Innovatsion metodlar:

- Loyihali ta'lim (musiqa loyihalarini amalga oshirish)
- O'yin texnologiyalari (gamifikatsiya)
- Kreativ mashg'ulotlar (improvizatsiya, kompozitsiya elementlari)

3.4. Repertuar tanlash omillari

Chang qonun ijrochiligida repertuar tanlash muhim ahamiyat kasb etadi. Repertuar quyidagi tamoyillar asosida tanlanishi kerak:

- Ketma-ketlik: Oddiydan murakkabga o'tish
- Xilma-xillik: Turli davr, stil va janrdagi asarlar
- Milliylik: O'zbek musiqa merosini o'rganish
- Zamonaviylik: Hozirgi zamon kompozitorlari asarlari
- Pedagogik maqsadga muvofiqlik: Har bir asar ma'lum ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga xizmat qilishi kerak

4. IJROCHILIK TEXNIKASINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

4.1. Asosiy texnik elementlar

Qo'llarning to'g'ri qo'yilishi: Chang qonunda ijrochilik to'g'ri qo'l pozitsiyasidan boshlanadi. Barmoqlar torga nisbatan to'g'ri burchak ostida bo'lishi, harakatlar erkin va tabiiy amalga oshirilishi kerak.

Tovush chiqarish texnikasi:

- Pizzicato (torni barmoq bilan uzish)
- Glissando (torlar bo'ylab sirpanish)
- Tremolo (tezkor takroriy tovushlar)

- Arpedj (ketma-ket tovushlarni chalish)
- Akkordlar texnikasi

4.2. Texnik mashqlar tizimi

Kundalik texnik mashqlar dasturi quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak:

1. Barmoqlarni isitish mashqlari (5-10 daqiqa)
2. Gamma va arpedjiolar (15-20 daqiqa)
3. Etüdlar va maxsus texnik mashqlar (20-30 daqiqa)
4. Asarlar ustida ishlash (30-40 daqiqa)

4.3. Musiqa ifodaliligini rivojlantirish

Texnik mahoratdan tashqari, ijrochi musiqa ifodaliligini ham rivojlantirishi kerak:

- Dinamik soyalar (forte, piano, crescendo, diminuendo)
- Artikulyatsiya (legato, staccato, non legato)
- Agogika (tempo o'zgarishlari)
- Fraza shakllantirish
- Musiqa obrazini tushunish va etkazish

5. MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIM YO'LLARI

5.1. Asosiy muammolar

Kadrlar muammosi: Chang qonun o'qituvchilarining etishmasligi, malakali mutaxassislar kamligi.

Yechim yo'li:

- Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish kurslari tashkil etish
- Yosh o'qituvchilar uchun mentor-o'qituvchilar tizimini joriy etish
- Xorijiy tajribalarni o'rganish va almashish dasturlari

Moddiy-texnik baza muammosi: Zamonaviy cholg'ular, jihozlar, o'quv materiallarining etishmasligi.

Yechim yo'li:

- Davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish
- Grant dasturlaridan foydalanish
- Mahalliy ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish

5.2. O'quvchilar bilan bog'liq muammolar

Motivatsiya kamayishi: Ba'zi o'quvchilar mashg'ulotlarga qiziqishini yo'qotadi.

Yechim yo'li:

- Qiziqarli va turli xil dars shakllari
- Konsert faoliyatini faollashtirish
- Rag'batlantirish tizimini joriy etish
- Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

Texnik qiyinchiliklar: O'quvchilar ba'zi texnik elementlarni o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch keladi.

Yechim yo'li:

- Individual yondashuv
- Qo'shimcha mashqlar va metodikalar ishlab chiqish
- Psixologik yordam ko'rsatish
- Bosqichma-bosqich murakkablashtirilgan dastur

6. AMALIY TAVSIYALAR

6.1. O'qituvchilar uchun tavsiyalar

1. Doimiy o'z-o'zini takomillashtirish: Yangi metodikalarni o'rganish, konsertlarga tashrif buyurish, kasb-hunar adabiyotlarini o'qish.

2. Ijodiy yondashuv: Har bir darsni qiziqarli va samarali qilish uchun yangi metodlar qo'llash.

3. Aloqa o'rnatish: O'quvchilar bilan ishonchli munosabatlar o'rnatish, ularning muammolari va qiziqishlarini tushunish.

4. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish: Darslarni yanada samarali qilish uchun zamonaviy vositalarni qo'llash.

6.2. O'quvchilar uchun tavsiyalar

1. Muntazam mashg'ulotlar: Kundalik texnik mashqlar va asarlar ustida ishlash.

2. Tinglash madaniyatini rivojlantirish: Turli ijrochilarning konsertlarini tinglash, video yozuvlarni tomosha qilish.

3. Musiqa nazariyasini o'rganish: Nazariy bilimlar amaliy ko'nikmalarni mustahkamlaydi.

4. Konsert faoliyati: Imkon qadar ko'proq sahna tajribasini to'plash.

6.3. Ta'lim muassasalari uchun tavsiyalar

1. Moddiy-texnik bazani mustahkamlash: Zamonaviy cholg'ular, texnik vositalar bilan ta'minlash.

2. Pedagogik kadrlar malakasini oshirish: Doimiy ravishda o'qituvchilar uchun treninglar va seminarlar tashkil etish.

3. Xalqaro hamkorlikni rivojlantirish: Xorijiy musiqa muassasalari bilan tajriba almashish.

4. Konsert faoliyatini tashkil etish: O'quvchilar uchun turli darajadagi konsertlar, tanlovlar va festivallar o'tkazish.

XULOSA

Chang qonun cholg'usida zamonaviy ijrochilik metodlarini takomillashtirish - ko'p qirrali va murakkab jarayon bo'lib, u pedagogik, metodologik, texnologik va tashkiliy omillarni o'z ichiga oladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagi xulosalarni bildirish mumkin:

1. Kompleks yondashuv zaruriyati: Chang qonun o'qitishda an'anaviy va zamonaviy metodlarni uyg'un birlashtirish, milliy merosni saqlab qolish bilan bir qatorda innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim: Har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning ijodiy salohiyatini to'liq ochib berish zamonaviy pedagogikaning asosiy yo'nalishi hisoblanadi.

3. Texnologik jihatdan boyitilgan ta'lim: Zamonaviy texnik vositalar, multimedia texnologiyalari va raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish o'quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

4. Doimiy takomillashtirish: Pedagog kadrlarning malakasini muntazam ravishda oshirish, yangi metodikalarni o'rganish va amaliyotga joriy etish zarurati mavjud.

5. Amaliy tajriba muhimligi: O'quvchilarning konsert faoliyati, tanlov va festivallarda ishtirok etishi ularning professional shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Ixtisoslashtirilgan musiqa san'ati maktablarida Chang qonun cholg'usi o'qitish sifatini oshirish uchun pedagogik innovatsiyalar, zamonaviy texnologiyalar va an'anaviy musiqa merosini uyg'un birlashtirish, davlat va jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlash, moddiy-texnik bazani mustahkamlash zarur.

Kelajakda bu yo'nalishda ilmiy-amaliy tadqiqotlarni davom ettirish, xalqaro tajribalarni o'rganish va o'zbek milliy cholg'ulari ijrochiligi san'atini yanada rivojlantirish uchun yangi metodikalar ishlab chiqish dolzarb vazifalar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. СС Болта-Зода. Принципы и приложения музыкальной формы. Science and Education 5 (2), 432-438

2. СБ Саидий. Нестандартные психологические структуры и модуляция в педагогике. Science and Education 5 (2), 348-354

3. СС Болта-Зода. Обменное приёмы аккордов семейство субдоминанты и доминанты использование на фортепиано. Science and Education 5 (2), 439-444

4. СБ Саидий. Художественно-педагогическое общение как средство формирования музыкальной мотивации школьников. Science and Education 5 (2), 322-327

5. Саидий, Саид Болта-зода. Адаптивность детей к школе при посещении и непосещении дошкольного учреждения. Science and education 4 (5), 1105 - 1112

6. КБ Холиков. Рациональное решения мозга в ассоциативной лобной доле при разучивание классической музыки. Science and Education 6 (1), 42-48

7. СБ Саидий. Определения понятий диктанта в теории музыки. Science and Education 3 (12), 823-828

8. Саидий, Саид Болта-зода. Бекзод Турсун угли Алиев. Простые, сложные и смешанные размеры музыки при проведении уроков дирижирования, креативные методы обучения. Science and Education 3 (5), 1484-1492

9. Саидий, Саид Болта-зода. Мурадова, Махлиё Раджабовна, Эрназарова, Азиза Фахритдин қизи. Интерактивные методы обучения творчеству русских композиторов классе фортепиано в детской музыкальной школы. Science and Education 3 (4), 1605-1611

10. Саидий, Саид Болта-зода. Алиев, Бекзод Турсун угли. Простые, сложные и смешанные размеры музыки при проведении уроков дирижирования, креативные методы обучения. Science and Education 3 (5), 1484-1492

11. Саидий, Саид Болта-зода. Эрназарова, Азиза Фахритдин қизи. Интерактивная методика обучения жанрам, созданных на народные лады, учащимся музыкальных и художественных школ. Science and Education scientific journal 4 (ISSN 2181-0842), 1618

12. Саидий, Саид Болта-зода. Механизмы формирования культуры почитания человеческих ценностей у старшеклассников на основе фольклора в хоре. Science and Education 4 (2), 1386-1391

13. Саидий, Саид Болта-зода. Психологические характеристики музыкальных звуков. Узбекистан 2 (2), 76-82

14. КБ Холиков. Философия особого вида умозаключений с условными и разделительными дизъюнктивными посылками. Science and Education 6 (1), 169-174

15. КБ Холиков. Главная цель системы нейрона к направлению внимания на соединение избирательного внимания. Science and Education 5 (12), 37-44

16. Саидий, Саид Болта-Зода, Мурадова, Махлиё Раджабовна, Эрназарова, Азиза ... Интерактивные методы обучения творчеству русских композиторов классе фортепиано в детской музыкальной школы. Science, and Education 3 (4), 1605-1611

17. Саидий, Саид Болтазода. О некоторых простейших обобщениях приёмов и методов по музыке общеобразовательной школе. Science and Education 3 (8), 196-203

18. Саидий, Саид Болта-Зода, Салимова, Бахринисо Бахромжон қизи. Вариационный подход к построению однородной музыки, размышление идеального подхода к её решению. Science and Education 3 (8), 138-144

19. КБ Холиков. Образование новых клеток головного мозга: распознавание и уничтожение злокачественных клеток, роль эффекторной клетки. Science and Education 6 (1), 57-64

20. Саидий, Саид Болтазода. Сложный принцип формообразования в изоритмическом сложений музыки. Science and Education 3 (11), 962-969

21. Саид Болта-Зода, Саидий. Основные направления возбуждения мелкой моторики по направление музыки. Science and Education 3 (10), 582-590

22. Саидий, Саид Болта-Зода. Песни, обработка народных песен и развития мастерства учащихся. *Science and education*. 3 (4), 1200-1205
23. Саидий, Саид Болта - зода. Об эффектно влияние теории, в создании музыкального произведения. *Science and Education* 3 (12), 864 - 870
24. Саидий, Саид Болта-Зода, Ропиева, Дурдона Акмал кизи. Проблемы совершенствования управления музыкальной деятельностью дошкольного образовательного учреждения. *Science and Education* 3 (8), 183-188
25. Саид Болтазода, Саидий. Эффект образования музыки к системы общеобразовательной школы. *Science and Education* 3 (8), 224-230
26. КБ Холиков. Приятного и болезненного прикосновения классической музыки гипоталамусу в орбитофронтальной и поясной коре человека. *Science and Education* 6 (1), 35-41
27. Саидий, Саид Болта-Зода. Обратный сдвиг гармоничный линии в многоголосных произведениях. *Science and Education* 3 (12), 871 -877
28. Саидий, Саид Болта-Зода. Повышение или понижение основных ступеней, знаки альтерации. *Science and Education* 3 (12), 878 - 884
29. Саидий, Саид Болта-Зода. Элементы абстрактной и абсолютной звучании музыкального звука. *Science and Education* 4 (1), 597-603
30. Саидий, Саид Болта-Зода. Теоретическое рассмотрение вероятности совпадения неаккордовых звуков в произведениях. *Science and Education* 4 (1), 556-562